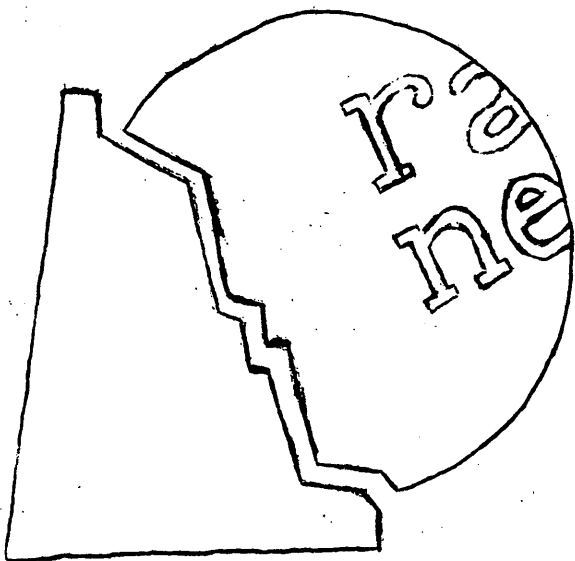

TÖRTÉNELMI TUDATUNK A KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

1. Irásonban különböző empirikus kutatások eredményeit ismerteten egy átfogó, elenző tanulmány alapján. /1/ A vizsgálatok tárgyköre a magyar lakosság történelméhez való viszonya, történelmi emlékezete és történelmszenléletének sajátosságai. Az ezzel kapcsolatos tények, adatok ismertetését azért tartom fontosnak, mert mindezidáig népünk táját történelmi múltjához való viszonyát néprajzi megközelítésekben /2/ vagy az oktató tananyagokon keresztül /3/ eleneztek. Ezek a vizsgálatok azonban csak egy-egy társadalmi csoportra irányultak, illetve csak egy-egy problémára hívták föl a figyelmet, mint pl. a fiatalok történelmi ismereteinek hiányosságaira vagy a parasztság történelmi tudatának hiedelenszerűségére. Ennél általánosabb, ugyanakkor társadalmi szerkezetileg is differenciáltabb képet adnak az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontjában készült vizsgálatok.
2. Az első és alapvető kérdés az, hogy kik mennyire érdeklődnek a történelmen iránt. Egy 1974-ben végzett felmérés alapján /4/ ezt az iskolai végzettség és a megkérdezett nem határozza meg. Azok, akik a közepesnél jobban érdeklődtek a történelmen iránt, közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeztek. /Természetesen az ilyen és ehhez hasonló megállapítások tulajdonképpen részben nótárium okokból csak tendenciát jelez./ Az általános iskolát végzett férfiak érdeklődése nagymértékben meghaladta az érettségizett nőkéét, az érettségizett férfiaké pedig elérte a diplomás nőkéét.
3. A megkérdezettek 42%-a elsősorban a magyar történelmen iránt, 41%-a a magyar és az egyetemes történelmen iránt érdeklődött, míg 5% volt azok aránya, akiket elsősorban a világtörténelmen érdekelt. Az adatokból ítélve feltételezhetjük, hogy az egyoldalú érdeklődés mögött "nem a nagy történelmi összefüggések megértésének óhaja, hanem a mindennapi életben hasznosítható tudás keresése van. Egy olyan beállítottság meglétéét jelezheti, amelyben a sajátos nemzeti teljesítmények automatikusan felértékelődnek a többi nemzet teljesítményeihez képest. Másképpen szólva a lakosság jelentős részének hungarocentrikus történelmi érdeklődése olyan történelmszenléletre utal, amely egyrészt a romantizmus, másrészt pedig a nem feltétlenül rosszindulatu spontán nacionalizmus bélyegét viseli magán."
4. Mindezidáig nem készültek reprezentatív vizsgálatok arról, hogy konkrétan a magyar történelmen mely korszakai érdeklik az embereket. Az anketokon szerzett tapasztalatok szerint /5/ arra a kérdésre, hogy mely korszakokról nézne meg szívesen ismeretterjesztő műsorokat, a megkérdezettek 37%-a az 1526 előtti korszakot, 16%-a a 16.-18. századot, 11%-a a felvilágosodást és a reformkort nevezte meg. 10%-ot érdekelt a Bach-korszak és a dualizmus időszaka, 1%-ot az 1918-19-es események; 5% a Horthy-korszakról, 6% a magyar munkásmozgalom történetéről, míg 14% az 1945 után történetekről nézett volna meg szívesen TV-műsort.

5. Egy 1971-es vizsgálat szerint /6/ a lakosság történelmi ismereteit befolyásoló tényezők - csökkenő sorrendben - az iskolai végzettség, a nem és a foglalkozás. Az ismeretszintmérésből, melynek keretében 25 kérdésre kellett válaszolni, kiderült, hogy a középiskolát végzettek

szintje kétszer olyan magas, mint az általános iskolát végzettké. A felsőfoku végzettségük azonban csak 14%-al haladták meg a középiskolát végzetek szintjét. /7/

6. A lakosság történelmi emlékezeté az események tekintetében^{/8/} kitüntetett szerepet tulajdonít április 4-nek: a megkérdezettek 86%-a tudta, mi mi történt ekkor. Azt, hogy május 1-én, augusztus 20-án és március 15-én mit ünneplünk, már kevesebben nevezték meg /73%, 70%, 69%/ helyesen. November 7-tel kapcsolatban 53%, október 6-ra és március 21-re vonatkozóan 32, illetve 31% adott jó választ. /9/ Az évszámok közül a legtöbben /74%/ 1914-et tudták azonosítani. Az 1848-as és 1919-es események után az 1000-es év eseménye /1/ volt a legismertebb. 1867-et 22%, 1914-et 20%, az 1703-as évet csak 11% azonosította helyesen.

7. Az egyes események ismertsége azonban nemcsak évszámokhoz, hanem történelmi személyiségekhez is nagyban kötődik. A megkérdezettek fele tudta, hogy Kossuth Lajos, illetve Dózsa György névéhez milyen esemény fűződik. Az István királyhoz kötődő eseményt 47%, míg a II. Rákóczi Ferenchez és Deák Ferenchez kötődőt 31, illetve 16% tudta helyesen megnevezni. Fenti két pontot összehasonlítva azt tapasztalhatjuk, hogy az egyes történelmi események inkább személyekhez kötődnek. Hipotetikusán talán az is megfogalmazható, hogy az emberek nagy többsége a nagy személyiségeken keresztül "ismeri" multját.

A 20. századi magyar történelem öt ismert személyiségét a következőképpen rangsorolták: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Károlyi Mihály, Rákosi Mátyás, Ferenc József, Horthy Miklós.

8. 1971-ben /10/ a válaszadóknak a 20. századi magyar történelem öt korszakát kellett jellemezniük és rangsorolniuk. /11/ Az első helyre az 1957-tel kezdődő korszak került. Az 1948-53 közötti évek valamivel jobb minősítést kaptak, mint az 1945-48 közöttiek. "Azonban a vélemények e korszak megítélésében oszlottak meg a legjobban: ezt /1948-53/ az értelmiségiek, az egyéb szellemi dolgozók és a mezőgazdasági fizikai dolgozók kevésbé ítélték meg kedvezőnek, mint az 1945-48 közöttit." Az emberek az 1900-1914-es és az 1919-39-es időszakot ítélték meg legnegatívabban.

9. Amint már idéztem, történelmszemléletünkre jellemző, hogy a saját nemzeti teljesítményeink automatikusan felértékelődnek a többi nemzet teljesítményeihez képest. 1979-ben /12/ az ország felhött lakosságát képviselő megkérdezettek 89%-a értett azzal egyet, hogy az ember csak büszke lehet arra, hogy magyarok született. 57% fogadta el, hogy hazánk több kiváló művészt, tudóst, sportolót adott a világnak, mint bármely más szomszédos ország, míg 34% tagadta helyénvalónak azt az állítást, hogy a magyaroknak sohasem volt szükségük mások segítségére ahhoz, hogy nagy dolgokat tudjanak véghezvinni. /A magasabb végzettségűek és a fiatalabbak kevésbé értettek egyet ezekkel a kijelentésekkel./ Arra a kérdésre, hogy miért kell büszkének lenni arra, hogy magyarok vagyunk, a legtöbben /35%/ azt válaszolták, hogy mindenkinek büszkének kell lennie saját nemzetére. A gazdasági fejlettségre, a politikai berendezkedésre 15% hivatkozott, míg hirtelenségre, sajátos /jó/ magyar tulajdonságainkra 12-12%.

Hipo-

A megkérdezettek tizenkét dolog közül választhatták ki azt a hármat, amelyre különösen büszkéek lehetünk. A rangsor a következő: gazdasági eredményeink, kulturális életünk, történelmi hagyományaink. Az iskolai végzettség emelkedésével csökkent azok aránya, akik a gazdasági eredményeket választották; a középiskolát végzettségig emelkedett azoké, akik a történelmi hagyományokat emelték ki, és az egyetemet, főiskolát végzettségig azoké, akik a kulturális életre hívtak. Érdekes, hogy a magyar történelmet épp azok számára válik leginkább büszkeség tárgyává, akik azt a legkevésbé elfogultan szemlélik. Míg az alacsony műveltségű rétegek ismeretek hiánya miatt becsülték túl a magyar történelmet, addig a műveltebbek épp ismereteik miatt voltak arra büszkéek.

10. Arra a kérdésre, hogy mi a z, amit nekünk, magyaroknak szégyellnünk kell, a legtöbben /32%/ a második világháborúban való részvételünket nevezték meg. Az 1956-os eseményeket 12%, az 1945 utáni hibákat, torzulásokat 8%, a felszabadulás előtti politikai rendszereket szintén 8%, a területi veszteségeket 5% tartotta szégyenlésre méltónak.

11. A megkérdezettek szerint történelmi fejlődésünket elsősorban külső események befolyásolták, alakították. A nohacsi csatavesztést 53%, az 1848-49-es szabadságharc bukását 60%, a Tanácsköztársaság bukását 82% külső okokra vezeti vissza. A válaszolók 61%-a szerint a magyar történelmet inkább a más népekkel vívott harc jellemezte. Az iskolai végzettség emelkedésével nő a belső okokra hivatkozók aránya.

12. A fent leírtakból és a szakirodalomból a következő hipotetikus következtetés vonható le: a lakosság többségének történelmi tudata a régnultra orientált. Ismeretei nem elsősorban a jelenproblémáinak megértését segítik, hanem a legközelebbi makroközösséggel, a nemzettel való azonosulást szolgálják. Ezek az ismeretek hiedelenszerűek, egyes történelmi személyiségekhez kötöttek. A magasabb iskolai végzettségű társadalmi csoportok történelmszemlélete korszerűbb, amin azt értem, hogy ismereteik a valósághoz közelebb állnak. Ez azonban fölerősítheti a nemzettel való azonosulás problémáit: a magasabb végzettségűek között jóval nagyobb a "valamit szégyenlők" aránya.

Természetesen a fenti problémák egy sor vizsgálandó kérdést vetnek fel. Az iskolán kívül milyen tényezők járulhatnak hozzá egy korszerűbb történelmszemlélet kialakulásához? Mivel magyarítható a korszerű történelmi ismeretekkel rendelkező szűk réteg majdhogynem történelmi fatalizmusa /lásd pl. a szégyellnivaló eseményeket, melyek mind a 20. századra esnek, míg a z azt megelőző mult szinte megdicsőül, elsősorban az alacsonyabb képzettségűek körében./, a különböző rétegek számára mit jelent magyarságuk tudata, és hogyan változott az utóbbi évtizedekben? Fontos lenne, hogy minél több - itt fel nem vetett kérdésre megtaláljuk a választ.

Jegyzetek:

- 1.: Lázár Guy: A magyar lakosság politikai-történelmi tudata - a közvéleménykutatások tükrében 1969-1980 Tanulmányok, beszámolók, jelentések Tömegkommunikációs kutatóközpont /TK./ 1983., 94.o.
Az írásban előforduló idézetek ebből a tanulmányból származnak.
- 2.: Kósa László: Népünk történelmi emlékezete Forrás 1977/3-12.
- 3.: Unger Mátyás: A történelmi tudat alakulása középiskolai történelmtan-könyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig Bp., 1976., 340. o.
- 4.: Hunyady-Hann-Lázár-Pörzse: Nézetek a hazafiságról, a magyarságról és az internacionalizmusról TK. 1974. 198. o.
- 5.: Hanák Katalin: Mult és jelen a képernyőn TK. 1975 113. o.
- 6.: Angelusz Róbert: A lakosság ismeretei a történelemről Rádió és Televízió Szemle 1976/1 105-109. o.
- 7.: Ez a különbség abból adódik, hogy a középiskolákban az általános iskolához képest a történelmi ismeretek tanulmányozása sokkal inkább

- 8.: lásd: 4.
 9.: Más vizsgálatok - elsősorban történeti személyek ismeretére vonatkozóan - jóval nagyobb különbséget mutatnak 1848-49 "javára".
 10.: ~~Magyar György: A 20. század különböző időszakainak értékelése a közgondolkodásban~~ Történelem és tömegkommunikáció szerk. Vass Henrik Akadémiai 1976. 151-166. o.
 11.: Mennyire volt az adott korszak: nyugodt, felszabadult, boldog, őszinte, lendületes, ill. küzdelmes, félelmekkel teli, boldogtalan, hazug, nehézségekkel teli. Az 1957-tel kezdődő korszakot elsősorban felszabadultnak, nyugodtnak találták.

Bárdi Nándor

+ + +

LÁBJEGYZETEK EGY LEXIKONCIKKHEZ

A közhiedelem azt tartja, hogy George Orwell /Eric Blair, 1903-1950/ neve nálunk tabu, vagy hogy legalábbis a közelmúltig az volt. Ez a vélekedés könnyen cáfolható. Az 1972-ben megjelent Az angol irodalom története című kézikönyvben Katona Anna így ír: "Rövid alkotó pályáján dokumentumműveket és regényeket írt. Elvezetemes mesemondó, ugyanakkor kitűnő megfigyelő... Azt a pálfordulást, ami az egész Auden-csoportot jellemezte, 1943-as és 1947-es nyílatai jelezik. Az 1945-ben megjelent Animal Farn /Állatok farnja/ és az 1949-es 1984 nagy vihart kavart fel, és bár az a propaganda, amire a szélsőjobboldal felhasználja a műveket, nem felel meg Orwell intencióinak, szocializmusellenességük vitathatatlan. Az Animal Farn a szocialista társadalmi rendszer szatirája, az utóbbi mű pedig a proletárdiktatura torz rajza." Lényegében Katona Anna véleményét summázza az 1978-as Világirodalmi kisenciklopédia szócikke /Hernádi Miklós/: "A pálfordulás Orwell világnézetében a 40-es évek derekán következik be: az a mű, mely egy csapásra híressé teszi a nyugati világban, egy élesen antiszocialista és szovjetellenes mű, az Animal Farn, 1984 c. regénye a proletárdiktatura torz, ellenséges hangú ábrázolása."

Az 1984 la pjaíróról valóban félelmetes világ képe rajzolódik ki. Olyan, mintha egy lidérces vízió volna, mintha csak rémálmainkban létezne. Bizonyos mértékig emlékeztet Kafka univerzumára. Az egyén itt is elveszett, nem látja át saját létezésének horizontját, kaotikus, félelmetes világban él. De van egy alapvető különbség is. Kafka szánára mindegy, hogy milyen az a társadalom, amelyben tétova hőse kalváriáját végigjárja. Kafka a "hős" személyiségéből kiindulva, belülről közelít a világhoz, amely így természetesen áttekinthetetlenül válik a széthullott személyiség számára minden társadalom elviselhetetlen, az elidegenedett egyén nem képes felfogni, analizálni azt a világot, mely tulajdonképpen a vesztét okozza.

Orwellnél nem a társadalom a "bűnös", hanem az arra ránövölt politikai rendszer, amely elméleti felkészültséggel és jól kidolgozott apparátussal lát hozzá, hogy az egyéniséget összetörje, felmorzsolja. Ez az állangépezet a bátrak és a cselekvőképesek alól rántja ki a talajt, s nem is sikertelenül. Orwell rémképe a totalitárius állam, melynek legnagyobb félelme a gondolat, s legfőbb ellensége a könyv.

De vajon miféle pálfordulás eredménye volt ez a félelmetes vízió? Jelen jegyzetemben annak a meggyőződésnek szeretnék hangot adni, hogy nem volt itt semmiféle ideológiai fordulat, ellenkezőleg: ritka eszmei következetesség figyelhető meg Orwell pályáján, amely az egyre tisztábban látás fokozatait demonstrálja. Megizlelve Párizs és London nyomor-